

Indledning

Jesper Høgenhaven og Mogens Müller

Overskriften ”Bibelske genskrivninger” forsøger at indkredse et fænomen, der i de senere års studier af den antikke jødiske og kristne litteratur har tiltrukket sig en del opmærksomhed. Det er en kendt sag, at der fra denne periode er adskillige skrifter, der forholder sig til andre dele af den bibelske litteratur på en særlig måde. De er ikke alene afhængige af forgængerne i den forstand, at disse tjener som inspirationskilde; men det nye skrift udgør en ny version af det gamle, en genskrivning af dette eller dele af dette, hvorunder der også kan ske bemærkelsesværdige ændringer i det, som vi umiddelbart opfatter som faktuelle oplysninger.

Denne måde at forholde sig til et givet forlæg forekommer såvel inden for som uden for den bibelske kanon. I Det Gamle Testamente udgør Krønikebøgerne over lange stræk en genskrivning af Samuels- og Kongebøgernes fortælling. Og det kendteste eksempel er uden tvivl de nytestamentlige evangelier, hvor Matthæusevangeliet ganske åbenbart benytter Markusevangeliet som grundlag og ramme for sin nye fortælling.

Det er omdiskuteret, om det overhovedet er frugtbart eller givende at tale om bibelsk genskrivning eller om ”genskrevet Bibel” i forbindelse med disse tekster. Geza Vermes introducerede i 1961 begrebet ”genskrevet Bibel” (”rewritten Bible”) som en betegnelse for nogle bestemte jødiske skrifers måde at forholde sig til bibelteksterne på. Nogle forskere har slået til lyd for, at ”genskrevet Bibel” skulle udgøre en særlig litterær genre, andre har hellere villet tale om en fortolkningsstrategi. I hvert fald dækker begrebet over en bestemt måde at fortolke traditionelle tekster på, nemlig ved at ”genskrive” dem.

Når redaktionen af dette bind i Forum-serien har valgt ”Bibelske genskrivninger” som overskrift, er det udtryk for, at vægten lægges på ”genskrivning” som en fortolkende aktivitet, noget, der finder sted i tekster, der almindeligvis ønsker at overtage den grundlæggende teksts autoritet. Og når det efter redaktørernes opfattelse kan være interessant at tale om bibelsk genskrivning som en måde at fortolke tekster på, er det forudsat, at det ikke er enhver fortolkende aktivitet, der kan beskrives som genskrivning. Qumran-biblioteket illustrerer dette forhold: Her forekommer på den ene side egentlige kommentarværker, der gengiver den overleverede tekst og i tilslutning til citaterne udlægger disse udsagn for udsagn og ord for ord, og på den anden side genskrivende værker, der med varierende grader af frihed fortæller den samme historie som forlægget men med udeladelser, udvidelser og omskrivninger. Martin Friis bruger i sin artikel i dette bind ud-

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 17

Bibelske genskrivninger, red. Jesper Høgenhaven og Mogens Müller

ISBN 978-87-635-3916-6 (print) 978-87-635-4439-9 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2012 (ebook 2016)

www.mtp.dk

trykket ”receptionshistorisk spektrum”; og bibelsk genskrivning kan siges at angive et område af dette spektrum.

Det relevante ved begrebet genskrivning består således ikke primært i at nå frem til en præcis afgrænsning i forhold til de nærliggende dele af det receptions-historiske spektrum men derimod i at blive klogere på de mekanismer og tendenser, der er på færde, når en overleveret tekst med en eller anden grad af autoritet genskrives. Hvad indebærer det at genskrive en tekst? Her er der nok god grund til at være opmærksom på, at ”genskrivning” på dansk først og fremmest er en lidt kunstig fagterm i forhold til det engelske ”rewriting”. Som Søren Holst peger på i sit bidrag til dette bind, er den mest oplagte danske oversættelse af ”rewrite” simpelt hen: ”skrive om”. Det er med andre ord en langt mere gennemgribende og selvstændig proces, end termen ”genskrive” i hvert fald umiddelbart giver indtryk af. Bibelske genskrivninger har i høj grad karakter af omskrivning; og i bestemte tilfælde synes der ligefrem at være tale om bevidste forsøg på at ”overskrive” den foreliggende tekst; et eksempel kunne være Matthæusevangeliets brug af Markusevangeliet, der dels i stort set fuldt omfang indtages i det nye evangelieskrift, dels skrives om og forsynes med så omfattende tilføjelser af nyt stof, at det virker sandsynligt, at Matthæusevangeliets forfatter må have haft til hensigt at erstatte Markusevangeliet med sit eget skrift.

Der kan opregnes en række kendte eksempler på genskrivning af tekster, som i den jødiske og kristne receptionshistorie regnes for bibelske: Krønikebøgerne, de to senere af de synoptiske evangelier, Jubilæerbogen, Genesisapokryfen, Pseudo-Filons *Liber Antiquitatum Biblicarum* og Josefus’ *Antiquitates*. Flere forskere har peget på, at kategorien er en ”etic”-kategori, altså en betegnelse, der appliceres på kildematerialet udefra. Særlig har man påpeget det anakronistiske i at tale om ”Bibel” eller ”bibelske” tekster i denne forbindelse, eftersom der næppe på det tidspunkt, hvor genskrivningerne blev til, fandtes nogen kanonisk skriftsamling og dermed ingen Bibel i den senere forstand. Det er derfor blevet foreslået, at man i stedet for ”genskrevet Bibel” (”rewritten Bible”) kunne tale om ”genskrevet skrift” eller ”genskrevet helligskrift” (”rewritten scripture”). En gennemgang af den efterhånden omfattende debat om den rette nomenklatur, der her har udspillet sig siden Geza Vermes’ søsætning af termen ”rewritten Bible” i 1961, findes i artiklen ”’Rewritten Bible’ – Vermes’ forbandelse”, hvormed Kasper Dalgaard indleder dette bind. Foruden oversigten over de forskellige positioner og forslag til ændringer af nomenklaturen, fremgår det også, at afgrænsningen af, hvilke skrifter der skal medtages, naturligt nok er medbestemmende for, hvilken betegnelse der findes bedst egnet.

Under alle omstændigheder er det oplagt, at fænomenet genskrivning må studeres og forstås i en bredere sammenhæng. Det her foreliggende bind afspejler således også, hvor forskellige aspekter af forarbejdet tradition, der kan rummes under overskriften ”Bibelske genskrivninger”. Genskrivning er et fænomen, der kan forbindes med begrebet kulturel erindring: Tekster, der tilskrives autoritet og normativitet i en given kulturel sammenhæng, søges bevaret og opretholdt som normative gennem en proces, der både indebærer afskrift og omskrivninger, men derudover tillige kulturel annektering af steder og landskaber og f.eks. bibelsk forankring af kroningsritualer. Denne måde at betragte teksternes tilblivelse og overlevering samt deres brug på kan være med til at åbne øjnene for væsentlige aspekter.

Et særligt aspekt ved genren eller fortolkningsstrategien ”bibelsk genskrivning”, som er vigtigt for forståelsen af disse tekster, er deres i vore øjne overraskende frihed til at skabe en historiefortælling, der øjensynlig gør krav på ”referentialitet”, dvs. på at blive opfattet som beskrivelser af personer, der virkelig har levet, og af begivenheder, der faktisk skal have fundet sted. Dog røber allerede en sammenligning med den tekst eller de tekster, der gen- og dermed overskrives, at der er tale om, hvad vi må rubricere som fiktionslitteratur. Og dermed fortæller disse gen- eller overskrivninger samtidig, at deres forfatter eller forfattere i en eller anden forstand også har opfattet deres ”grundtekst(er)” som fiktion, som det var muligt at omskrive. Tredje sammenligningspunkt mellem den til grund liggende tekst og gen- eller overskrivningen har derfor åbenbart ikke været virkelige personers faktiske historie eller faktisk stedfundne hændelser, men den bevidsthed, forfatteren eller forfatterne bag genskrivningen ønskede at skabe hos deres læser eller tilhører.

Genskrivning kan i en vis forstand godt anskues som en side af enhver fortolkning eller reception af overleverede tekster; betegnelsen kan dog dermed blive så bred, at den mister sin funktion. Omvendt må det fastholdes, at det giver mening at tale om genskrivning som en form for fortolkende aktivitet, der i en række bestemte tekster spiller en meget fremtrædende rolle. Begreberne genskrevet Bibel og bibelske genskrivninger er mindre interessante som skarpt afgrænsede kategorier, hvortil nogle tekster hører, medens andre ikke gør – en sådan afgrænsning er næppe mulig og heller ikke specielt frugtbar. Begreberne kan derimod tjene til at skabe opmærksomhed omkring mekanismer og tendenser, der historisk har genereret en særlig fortolkningsmåde i form af antikke genskrivninger. Det virker, som om det er muligt at indkredse et repertoire af værktøjer for sådanne genskrivninger, som datidens forfattere har gjort brug af med en række varierende niveauer af bevidst intentionalitet.

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 17

Bibelske genskrivninger, red. Jesper Høgenhaven og Mogens Müller

ISBN 978-87-635-3916-6 (print) 978-87-635-4439-9 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2012 (ebook 2016)

www.mtp.dk

Et bredere kulturhistorisk perspektiv på genskrivningsfænomenet anlægger Niels Peter Lemche i sin artikel ”Gammeltestamentlige tekster som genskrevet litteratur”. Genskrivninger er en ældgammel foreteelse i nærorientalsk kultur, i sin oprindelse tæt forbundet med datidens pædagogiske hovedværktøj: Afskrift i skri-verskolerne af fortidens ”kanoniske” litteratur. Tekster, der blev anset for autoritative, blev skrevet af og samtidig sprogligt moderniseret og netop derved bevaret som meningsgivende. Og ved siden af afskrifterne forekom en praksis, der tillod sig betydelige friheder i forhold til forlæggene. Inde for den senere kanoniske skriftsamling udgør Krønikebøgerne altså således en bevidst genskrivning af dele af Kongebøgernes fortælling ud fra et nyt perspektiv. Og den bibelske syndflodsberetning kan opfattes som en form for ”genskrevet Gilgamesh”, idet det er den mesopotamiske syndflodsberetning – der allerede havde været igennem adskillige genskrivninger i Mesopotamien – der i Bibelen først genskrives af det jahvistiske værk, som Præsteskriftet derpå genskriver på ny.

Anne Katrine de Hemmer Gudmes artikel ”Barnemorderen Manasse. Kong Manasse af Juda i Kongebøgerne og i Krønikebøgerne – og i virkeligheden” stiller skarpt på en enkelt episode i Krønikebøgernes genskrivning af Kongebøgernes fortælling: Manasse-figuren i 2 Kong 21 og 2 Krøn 33. Kongebøgerne portrætterer Manasse som det værste eksempel på en ond og ulydig konge, som fortællingen kan opvise, og tilskriver ham skylden for det babyloniske eksil, der senere rammer Juda. I Krønikebøgernes genskrevne version af fortællingen er Manasse derimod en synder, som bliver straffet med fangenskab i Babylon, og som herefter angår og omvender sig. På denne måde bliver Manasse-skikkelsen et eksempel, som det angrende Israel kan identificere sig med. Begge disse Manasse-billeder videreføres i dele af den pseudepigrafiske litteratur. Med den historiske kong Manasse – hvis lange regeringstid synes at have været en fredelig og stabil periode for Juda – har de formentlig meget lidt at gøre.

Frederik Poulsen analyserer i artiklen ”Eksodusbegivenheden i Deuterocesaja – genskrivning eller overskrivning?” fire passager i Esajasbogen, som ser ud til at genskrive fortællingen om israelitternes udfrielse fra Egypten: Es 43,14-21; 48,20-21; 51,9-11; 52,11-12. Disse tekster viser sig således at låne en række udtryk, træk og motiver fra eksodus-fortællingen; og i 43,14-21 og 51,9-11 sker der en udtrykkelig modstilling af de to begivenheder. Samtidig demonstrerer artiklen, hvordan den klassiske forståelse af, at Deuterocesaja i hovedsagen handler om et nyt eksodus ud af det babyloniske eksil, må opgives, idet temaet med det nye eksodus blot er ét blandt flere, ligesom det nye eksodus – såvel hos Deuterocesaja som i den øvrige profetlitteratur – tænkes at ske ikke alene fra Babylon, men fra den bredere diaspora. Særlig om Es 43,14-21 gælder, at her ikke blot er

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 17

Bibelske genskrivninger, red. Jesper Høgenhaven og Mogens Müller

ISBN 978-87-635-3916-6 (print) 978-87-635-4439-9 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2012 (ebook 2016)

www.mtp.dk

tale om en genskrivning, men snarere om en egentlig overskrivning af eksodusbegivenheden som den grundlæggende, guddommelige urakt.

Søren Holst beskæftiger sig i sin artikel ”Hvornår er en tekst bibelsk? Bearbejdede Mosebøger blandt Dødehavsrullerne” med de flydende grænser imellem kategorierne bibelsk og ikke-bibelsk litteratur, når disse kategorier søges anvendt på kildematerialet fra Qumran. Vanskeligheden ved en præcis grænsedragning viser sig bl.a. i de moderne tekstudgaver, hvor f.eks. de aramæiske targumer og de græske oversættelser af bibelske tekster undertiden har lidt den sørgelige skæbne, at de hverken har fundet plads blandt de bibelske eller blandt de ikke-bibelske tekster. Artiklen går bag om problemstillingen med de bearbejdede Mosebøger (”Reworked Pentateuch”) fra Qumran som et illustrativt eksempel. I disse håndskrifter (4Q158 og 4Q364-367) kommer nogle af de mekanismer til udfoldelse, som også kan iagttages i andre bibelske Qumran-håndskrifter (og f.eks. i den samaritanske Pentateuk-tekst): Teksten ”forbedres” gennem diverse udvidelser, der gør det fortalte mere logisk, og som fjerner enhver mulig mistanke om, at det, Jahve har lovet, f.eks. ikke skulle gå i opfyldelse. Om disse ”Genskrevet Pentateuk”-håndskrifter skal betragtes som bibelske eller ej, bliver i sidste ende et definitionsspørgsmål.

Jesper Høgenhaven fokuserer i artiklen ”Den uforudsigelige Jahve i 4QReworked Pentateuch A. På grænsen imellem afskrift og genskrivning af Bibelen i Qumran” på et enkelt af ”genskrevet Pentateuk”-håndskrifterne, 4QRewritten Pentateuch A (4Q158). Dette håndskrift indeholder en stærkt udvidet udgave af Anden Mosebog. En række af tilføjelserne genfindes i den samaritanske tekst. Således suppleres og udfyldes Anden Mosebog-teksten løbende med paralleltekst fra Femte Mosebog. Til de mere opsigtsvækkende tekstudvidelser hører indføjelser af Jakobs kamp (fra 1 Mos 32) lige før Moses’ møde med Aron (2 Mos 4,27-28). Her er det en nærliggende antagelse, at denne episode er blevet sat ind på dette sted, fordi man har fornemmet et slægtskab med beretningen om Jahves overfald på Moses (eller på Moses’ søn), som er fortalt i 2 Mos 4,24-26. Den version af Jakobs kamp-beretningen, som vi finder i 4Q158, har i øvrigt flere træk fælles med Josefus’ udgave af samme beretning i *Antiquitates*: Jahve erstattes af en englefigur, og der lægges vægt på, at denne forudsiger Jakobs fremtid. Alt i alt giver 4Q158 et illustrativt indblik i vigtige mekanismer bag bibelsk genskrivning, ikke mindst den tendens at tage uforudsigeligheden ud af de overleverede fortællinger.

Trine Bjørnung Hasselbalch retter i artiklen ”Autoritet, flerstemmighed og forhandling i Genesisapokryfen” blikket mod en anden Qumran-tekst, Genesisapokryfen, og forsøger at indkredse sider af den sociale proces, der afspejler

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 17

Bibelske genskrivninger, red. Jesper Høgenhaven og Mogens Müller

ISBN 978-87-635-3916-6 (print) 978-87-635-4439-9 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2012 (ebook 2016)

www.mtp.dk

sig i genskrivningsprocessen. Snarere end som en genskrivning af en foreliggende autoritativ originaltekst eller et forlæg ansues den genskrevne tekst som en palimpsest, hvori alle lag besidder autoritet, og hvor der bliver tale ikke kun om en aktualisering men tillige om en genforhandling af autoriteten. Med særlig vægt på to af Genesisapokryfens kvindefigurer – Lemeks hustru Betenos, der bliver moder til Noa, og Abrams hustru Saraj – vises, hvordan disse skikkelser i en ”palimpsestus” læsning får liv og mæle som aktive, initiativrige kvinder, der handler på baggrund af en latent kosmisk trussel. Denne betoning kan både ses som et forsøg på at række ud til kvinder i et hellenistisk miljø og give dem en stemme i forhandlingerne om tradition og autoritet og som et forsøg på at skabe en identifikationsramme for Qumran-samfundets medlemmer, der formentlig har set sig som det sande gudsfolk, udfordret af kosmiske farer og trusler.

Et af de værker, der almindeligvis optræder som et eksempel på ”genskrevet Bibel”, er de første elleve bøger af Josefus’ *Jødernes Historie*. I sit bidrag, ”Favntag med fortiden – formidling og fortolkning hos Flavius Josefus i værket *Jødernes Historie*”, indkredser Martin Friis først værkets placering i det, som han benævner ”det receptionshistoriske spektrum”. Som en navngiven forfatters værk vil denne genskrevne bibelhistorie ikke træde i stedet for eller stå ved siden af de hellige skrifter, men er et også apologetisk bestemt forsøg på over for et græsk-romersk publikum at give en agiterende præsentation af jødedommen, der skal overbevise om, at jøderne har god grund til at være stolte af deres ophav og forhistorie. Martin Friis eksemplificerer Josefus’ fremgangsmåde ved at analysere hans genfortælling af historien om Babelstårnet i 1 Mos 11. I denne genskrivning bliver initiativtageren til tårnbyggeriet den fra 1 Mos 10,8-12 kendte første konge, Nimrod, der skildres som en tyran. Det kommer klart til syne, hvor kreativt og fortolkende Josefus går frem, blandt andet hvor forsigtig han er, når det gælder om at lade Gud gribe direkte ind i historien. Her kan man faktisk tale om en tendens til af-teologisering.

Under overskriften ”Evangelierne som bibelske genskrivninger – til spørgsmålet om referentialitet” tager Mogens Müller udgangspunkt i Ulrich Luz’ sammenligning af Matthæusevangeliet og græske forfattere med hensyn til det fortalles forhold til historien. For til forskel fra de græske forfattere har forfatteren til Matthæusevangeliet åbenbart ikke oplevet det som et problem at skabe fortællinger, der foregiver at gengive stedfundne begivenheder. Der er i hvert fald ingen signaler i hans tekst, der tilkendegiver, at han ikke ønsker det fortalte opfattet som refererende til faktiske hændelser. Denne overraskende frihed bliver imidlertid begribelig, hvis man forstår Matthæusevangeliet, men desuden også Johannes- og Lukasevangeliet som bibelske genskrivninger, dvs. som skrifter, der i

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 17

Bibelske genskrivninger, red. Jesper Høgenhaven og Mogens Müller

ISBN 978-87-635-3916-6 (print) 978-87-635-4439-9 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2012 (ebook 2016)

www.mtp.dk

lighed med de antikjødiske eksempler på ”genskrevet Bibel/Skrift” ikke som tredje sammenligningspunkt har stedfundne bevisenheder, men den tro eller bevidsthed, forfatterne sigter på at fremkalde hos deres tilhørere eller læsere. Det meget nye stof i de senere evangelier behøver derfor ikke stamme fra en anden, nu tabt skriftlig kilde, men lader sig mindst lige så godt forstå som resultat af den enkelte evangelieforfatters skabende kraft i sit forsøg på at forkynde evangeliet. På den anden side tyder det stof, som Lukasevangeliet har fælles med Matthæusevangeliet, men ikke har fra Markusevangeliet, på litterær afhængighed. De fire evangelieskrifter kan således med fordel ses som stationer i en receptions- og fortolkningsproces, fremkaldt af nye tider og situationer.

Et af de spørgsmål, der dukker op i denne forbindelse, er, hvor forfatteren til det tidligste evangelieskrift, Markusevangeliet, har sin ”teologi” fra. I forlængelse af en ny trend til at se ”Markus” som inspireret af Paulus og hans breve, undersøger Anne Vig Skoven under overskriften ”Har Markus læst Romerbrevet?”, om det er muligt at se forhærdelsestanken i Markusevangeliet som et udslag af kendskab til Rom 9-11. For ganske vist er der med henholdsvis et evangelieskrift og et apostelbrev tale om to meget forskellige genrer, men påfaldende lighedspunkter i ordvalg og udvikling af forestillingen om, at Guds frelse omfatter såvel jøder som ikke-jøder, peger i retning af, at ”Markus” har haft kendskab til Romerbrevet og den paulinske tanke om ”jøde først, så græker”. Denne tanke kommer således også til orde i fortællingen om den syro-føniskiske kvinde i Mark 7,24-30. Anne Vig Skoven når således til at kunne give et bekræftende svar på det spørgsmål, der udgør titlen på hendes artikel.

Christina Solmunde Michelsen undersøger under overskriften ”Johannes Døber i et genskrevet evangelium”, hvordan forfatteren til Lukasevangeliet (og Apostlenes Gerninger) ved forskellige ændringer i forhold til de andre evangelier inddæmmer Johannes Døbers betydning. Således er Johannes overraskende nok faktisk ikke den, der døber Jesus – han er nemlig i ”Lukas” tilrettelæggelse af historien fængslet forinden, og Jesu dåb er skildret med verber, der står i passiv. I dette forfatterskab indtager Johannes således ikke længere den samme rolle som i de to andre synoptiske evangelier, og dette fremgår også af fortællinger, der udtrykkeligt tilkendegiver, at hans dåb havde en anden karakter end Jesus’, idet alene denne sidste også skænker Helligånden. Med pinsebegivenheden har Johannes-dåben altså fundet sin afløser. Det betyder, at døberfunktionen nedtones, og at vægten i højere grad end hos forgængerne kommer til at ligge på skildringen af Johannes som omvendelsesprædikant – hvad der i øvrigt, og måske ikke tilfældigt – ligger i forlængelse af det billede, som Josefus giver af Johannes Dø-

ber i *Jødernes Historie*. Lukasskrifternes billede af Johannes Døber er altså et klart eksempel på en teologisk betinget genskrivning af en bibelsk figur.

I artiklen ”’Hvem er min næste?’ Krønikebøgernes idealkonge og Lukasevangeliets Jesusfigur” vil Ingrid Hjelm vise, at forfatteren til Lukasevangeliet er langt mere sofistikeret i sin inddragelse af Det Gamle Testamente end f.eks. forfatteren til Matthæusevangeliet og hans mere eksplicite brug. Det er således tilfældet i dette evangelieskrifts inddragelse af den davidiske kongeideologi, hvor Jesu kongelige legitimitet er eponymisk snarere end genealogisk, idet der bliver lagt vægt på det profetiske aspekt, hvad der også fremgår af den anderledes konstruerede stamtavle. Som et eksempel på, hvordan Lukasevangeliet desuden kan overskrive en gammeltestamentlig fortælling og dermed gennem en gentagelse få en særlig pointe frem, fremdrager Ingrid Hjelm fortællingen i 2 Krøn 28 om, hvordan Nordriget efter en sejr over Juda med mange døde og endnu flere tilfangetagne til følge bebrejdes dette brodermord af profeten Oded samt nogle efraimitiske ledere med det resultat, at de viser barmhjertighed mod de tilfangetagne judæere. Læst på denne baggrund bliver Jesu svar til den lovkyndige på spørgsmålet om, hvem hans næste er, igennem lignelsen om den barmhjertige samaritaner det radikale, at hans næste er den, der har gjort godt imod ham. For det undsiger enhver etnisk betinget begrænsning og åbner for den kristne missions grænseoverskridende virksomhed, sådan som den er skildret i Apostlenes Gerninger.

Finn Damgaard kortlægger under overskriften ”Dæmoniske disciple: Satan mellem Peter og Judas” med udgangspunkt i det nyfundne Judasevangelium de ejendommelige forskydninger, der sker i billedet af de to apostle fra Markus- og Matthæusevangeliet til Johannes- og Lukasevangeliet. Judasevangeliet overrasker ved at fremhæve Judas på bekostning af Peter og de øvrige apostle, men spørgsmålet er, om vi ikke finder en fremhævelse af Judas på bekostning af Peter allerede i de nytestamentlige evangelier. Således er billedet af Peter langt fra entydigt positivt i de to ældste evangelier, og tilsvarende er billedet af Judas ikke kun negativt. Det bliver det ganske vist hurtigt i traditionen, som desuden har været virkningsfuld op gennem kirkens historie, hvor det endda har været en brik i antisemitismens billede af jøden. Men dette har især sine rødder i Lukas- og Johannesevangeliet, hvor Peter ikke kaldes Satan i forbindelse med forsøget på at få Jesus talt fra at gå lidelsens vej, men hvor Judas til gengæld er i Satans vold samtidig med, at han bliver repræsentant for jødedommen. Der sker altså i disse to senere evangelier en genskrivning af Peter-skikkelsen. Judasevangeliet går her bag om Lukas- og Johannesevangeliet og knytter igen til ved Markus- og Matthæusevangeliets mere tragiske Judas-skikkelse.

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 17

Bibelske genskrivninger, red. Jesper Høgenhaven og Mogens Müller

ISBN 978-87-635-3916-6 (print) 978-87-635-4439-9 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2012 (ebook 2016)

www.mtp.dk

Stefan Nordgaard undersøger i artiklen ”Et billede på Guds søn’, Melkisedek i Hebræerbrevet” receptionen af Melkisedek i dette anonyme brev. Melkisedek optræder kun to steder i Det Gamle Testamente, men i den antikke jødedom udspinder der sig en hel mytologi omkring skikkelsen, der hæver den ud over det menneskelige. I en første del analyseres den overraskende og kreative genskrivning i Hebr 7,-10 af den fortælling om Abrahams møde med Melkisedek, som optræder i 1 Mos 14,17-20. Sigtet bestemmes som det at vise Kristus’ fuldstændige overlegenhed i forhold til det levitiske præsteskab, inklusive ypperstepræsten. Anden del ser dernæst på den rolle og funktion, dette tekststykke har i Hebræerbrevet som helhed. Stefan Nordgaards konklusion er, at Hebr 7,1-10 skal opfattes som en del af en større og stærkt kompleks argumentation, hvor forfatteren søger at overtale sine læsere til ikke at supplere deres kristentro med overholdelse af Moseloven. For indstiftelsen af den nye pagt har gjort den gamle pagt og dermed dens lovoverholdelse forældet.

Tilde Bak Halvgaard indleder sin artikel, ”Gnostikerne som genskrivere”, med en kort drøftelse af anvendeligheden af begrebet ”gnosticisme”, der jo er en moderne betegnelse, og når til den konklusion, at det giver mening at tale om gnostikere i forbindelse med den særlige udformning, kristendommen fik hos grupper i det 2. århundrede. Som et eksempel på, hvordan gnostikere kunne genskrive en bibelsk historie for at få den til at give udtryk for deres egne anskuelser, fremdrager Tilde Bak Halvgaard *Arkonternes Hypostase*, der stammer fra det store fund af overvejende gnostiske tekster ved Nag Hammadi i Egypten i 1945. En sammenligning af udformningen af skabelses- og syndefaldsberetningen i denne tekst med dens forlæg i 1 Mosebog 1-6 viser således, hvordan *Arkonternes Hypostase* på god gnostisk vis skelner mellem skaberguden (demiurgen) og den højeste gud, hvordan kvinden forbindes med Ånden, og hvordan slangen kommer til at spille en positiv rolle, idet den har Ånden, da den opfordrer Eva til at spise af kundskabens træ. I det hele taget er gnostiske tekster mere positive over for kvinder, og der optræder da også i denne tekst en søster til Seth, Norea, som ikke kendes fra 1 Mosebog, og som blandt andet modstår gudssønnernes efterstræbelser.

Jesper Tang Nielsen indleder sin artikel, ”Getsemane genskrevet – fortolkningen af passionen i Frelserens Evangelium” med en udførlig introduktion til indhold og karakter af dette gnostiske skrift, der først og blev offentliggjort i 1999, og hvor der har været uenighed om rekonstruktionen af tekstfragmenterne, ikke mindst om rækkefølgen. Det drøftes også, om der er tale om en alternativ tradition i forhold til de kendte evangelier, og konklusionen er, at det er der ikke. Tværtimod er der netop tale om en genskrivning af de foreliggende evangelie-

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 17

Bibelske genskrivninger, red. Jesper Høgenhaven og Mogens Müller

ISBN 978-87-635-3916-6 (print) 978-87-635-4439-9 (ebook)

© Museum Tusculanums Forlag og forfatterne 2012 (ebook 2016)

www.mtp.dk

skrifter. Anden del af artiklen udgøres af en instruktiv gennemgang af, hvordan Getsemane-perikopen i kraft af genskrivninger udvikler sig fra Markusevangeliet, over Matthæus- og Lukasevangeliet frem til Johannesevangeliet, hvor endelig Frelserens Evangelium integrerer den synoptiske udgave med den johannæiske og herunder transformerer korset fra et henrettelsesinstrument til et frelsesmiddel – en udvikling der også har efterladt sig spor i senere tekster, der kan være påvirket af denne gnostiske apokryf.

Pernille Carstens' artikel "Mirjams hemmelighed – 'den som ikke kan huske, har ikke noget at fortælle'" beskæftiger sig med Mirjam-skikkelsen som et eksempel på den tætte sammenhæng imellem genskrivning og kulturel erindring. Af erindringen om Mirjam er der kun få spor tilbage i og uden for de bibelske tekster; og der findes ikke længere en reel kontekst eller et miljø for denne erindring. Derimod kan Mirjam anskues som et "erindringens sted", en figur, der tiltrækker erindring, og som er blevet genbrugt og overskrevet i en proces, som palimpsesten kan være et billede på. Erindringen om Mirjam fungerer som et indeks, hvor det, der indekseres, kan være f.eks. ledelse, helbredelse, profetiske evner, identitet, geografi og søsterskab. De forskellige erindringslag er vævet sammen, så de hverken kan adskilles eller forenes til en rekonstrueret helhed. Artiklen følger nogle af disse lag og søger at rekonstruere deres kontekster. Mirjams navn er i den gammeltestamentlige overlevering knyttet til vand og til en livgivende kilde; siden bliver kildemotivet – og vandet som helbredende – forbundet med såvel Petra som Genezaret Sø. Lederskabs- og profetmotiver viser sig i teksterne at optræde sammen med sygdoms- og helbredelsesmotiver. Og i et moderne feministisk ritual ("Mirjams bæger") bliver erindringen om Mirjam bl.a. udtryk for kvindernes betydning som kulturbærere i jødedommen.

Bo Dahl Hermansen benytter også palimpsestbilledet i sin artikel "Petra som palimpsest", der viser sammenknytningen af landskab og erindring med nabataerbyen Petra i Jordan som eksempel. Siden Petra i det 18. århundrede blev genopdaget af europæiske rejsende, sker der i flere stadier en gen- og overskrivning af ruinbyen og dens landskab ved hjælp af fortællestof fra Bibelen og Koranen. Bibelske sted- og personnavne især knyttet til eksodus- og ørkenvandringstraditionen er blevet skrevet ind i landskabet (Moses, Aron, Mirjam); ansatser forekommer allerede hos Josefus, og i det 4. århundrede e. Kr. synes Eusebs *Onomasticon* at have spillet en vigtig rolle for formidlingen af denne forbindelse imellem landskab og Bibel til kristne pilgrimme. Lokale traditioner, der knytter landskabet til en fortælling om den overmodige Faraos, synes snarest at have deres baggrund i Koranen. Der er helt frem til nutiden tale om en stadig vekselvirkning

imellem litterære nedslag og lokale mundtlige traditioner, der bl.a. også er under konstant omformning i lyset af turismens behov.

At det er muligt at betragte også ”Koranen som bibelsk genskrivning”, argumenterer Mogens Müller for gennem en påvisning af, at islams hellige skrift i et overraskende omfang deler univers med jødedommens og kristendommens Bibel. Således er langt de fleste skikkelser, der optræder i Koranen, bibelske. Dog forekommer Muhammad at have stiftet bekendtskab med disse skikkelser og fortællingerne om dem gennem samtaler med jøder og kristne forud for åbenbaringerne af suraerne, idet der på intet tidspunkt synes at være tale om citater fra en læst tekst. Almindeligvis har man holdt Koranens fortællinger op mod Bibelens og konstateret, at Muhammad ofte har misforstået eller mistolket de jødiske og kristne fortællinger. Imidlertid tager billedet sig modsat ud fra islamisk hold. Muhammads og dermed Koranens synspunkt er, at Muhammad gennem englen Gabriel fik adgang til den oprindelige Koran, som også Abraham havde modtaget åbenbaringer fra, men som så af Abrahams og de senere profeters, inklusive Jesus’ tilhængere var blevet misforstået og forvansket. For et historisk-kritisk synspunkt giver det her udmærket mening at opfatte Koranen som udtryk for Muhammads forsøg på at genskrive de bibelske traditioner, så de blev tjenlige for hans særlige gudsforståelse og omvendelsesforkyndelse. For at vise det, gennemgås det, hvad Koranen har at fortælle om hver enkelt af de bibelske skikkelser fra Adam over Abraham og Moses til Jesus.

Bindets sidste artikel er af Christina Petterson, der under overskriften ”En konge i sin faders sted – Bibel og konge i den danske enevælde” vil vise, hvordan bibelske forestillinger om kongedømmet bliver genskrevet i de forestillinger, som man betjente sig af i iscenesættelsen af de enevældige konger, ikke mindst gennem den salvning, som blev brugt i perioden 1681-1839. Her spillede ikke mindst bibeloversættelserne ind som en virkningsfuldt middel til at fremme et bestemt billede af kongemagten. Her var situationen desuden karakteristisk ved, at to bibeloversættelser snart kom til at leve side om side, nemlig dels de prægtige fyrstebibler, hvor den første var Christian 3.s fra 1550, dels folkebibler, der tog deres udgangspunkt i Hans Poulsen Resens nyoversættelse fra 1607, siden revideret af svigersønnen, Hans Svane i 1647. Fra 1799 har vi også den grønlandske bibeloversættelse. At kongen var Guds salvede blev begrundet ud fra Det Gamle Testamente, og selvfølgelig blev det afgørende, hvilke bibelske læsninger, der her blev benyttet. Overraskende inddrager en biskop her ved Christian 5.s salvning i sin prædiken over Rom 13 bl.a. 1 Sam 8,9-17, hvor Samuel advarer om, hvilke negative sider et kongedømme har, kongens udbytning af folket og vilkårlighed, men vel at mærke som en opskrift på, hvad en konge med bi-

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 17

Bibelske genskrivninger, red. Jesper Høgenhaven og Mogens Müller

ISBN 978-87-635-3916-6 (print) 978-87-635-4439-9 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2012 (ebook 2016)

www.mtp.dk

belsk ret kan tillade sig. Et særligt afsnit vies den kostbare narhvalstrone, som stod færdig i 1671, og som med inspiration i Salomos trone var fuld af en spændende bibelsk symbolik.

Med sine tyve forskellige og forskelligartede bidrag belyser dette bind frugtbarheden i at inddrage begrebet ”bibelsk genskrivning” i forståelsen af dels kanoniske tekster både i Det Gamle og Det Nye Testamente, dels en række Dødehavstekster, Josefus’ historieværk og gnostiske tekster, dels i en kulturel erindrings indtagelse af geografiske lokaliteter, dels i Koranen, dels endelig i enevældens iscenesættelse af kongen som Guds salvede. Da hver artikel skal kunne læses i sin egen ret, har en vis overlappning og deraf følgende gentagelser ikke helt kunnet undgås. Men overordnet er det nok mere det centrifugale end det centripetale, der præger billedet. Og det er redaktørernes håb, at læsningen vil inspirere til yderligere arbejde med ”bibelske genskrivninger”.

Som noget nyt har vi valgt at bringe et engelsk abstract samt keywords foran hver artikel for dermed at gøre det muligt, at de forskellige forskningsresultater også kan blive registreret internationalt.

Som afslutning ønsker vi at udtrykke vores store taknemmelighed over for H.P. Hjerl Hansen Mindefondet for Dansk Palæstinaforskning, der gennem rundhåndet støtte har muliggjort udgivelsen af dette syttende bind i serien *Forum for Bibelsk Eksegese*.